

posredoval svetu, trajnejše in bi bil upoštevanja vreden že, če ne bi dal svetu nič drugega kot Solženicina, Beka, Kuznjecova in Ginzburgovo. Prej ali slej bo prišel čas, ko bo ta tok sovjetske literature oziroma tisto, kar je v njem res dobrega, »rehabilitiran« tudi v svoji domovini.

Beseda tujih avtorjev

Prihodnost vzgoje

Marshall McLuhan

Ime Marshalla McLuhana je pri nas že dodobra znano, pomeni nam enega najpomembnejših ameriških mislecev zadnjega desetletja. McLuhanova misel osvetljuje predvsem nove probleme, ki jih sproža razvoj sodobne tehnične civilizacije, množičnih občil in njihovega vpliva na zavest množic pa tudi na socialne odnose; s tem utira pot spoznanjem o nujnosti, da se tradicionalne ustanove in oblike družbenega življenja odprejo novim možnostim, ki jih prinaša razvoj moderne tehnologije.

O tem razpravlja tudi esej Prihodnost vzgoje, ki ga je McLuhan objavil v svoji zadnji knjigi Spremembe 1990 (Mutations 1990). Eseg se bistrovividno ukvarja s perspektivami, ki jih tehnološka revolucija prinaša v šolstvo, izobraževanje in vzgojo. Z drznim zamahom slika na videz utopične možnosti, ki jih temu področju obeta že bližnja prihodnost; pri tem prihaja do vizije, ki v marsičem ustreza podobam življenja, kakršne je imel pred očmi Marx v svoji viziji komunistične družbe. Ne glede na svoje v prihodnost segajoče hipoteze je esej tudi za slovensko družbo in kulturo pomembno opozorilo na tiste nujnosti v splošnem sistemu našega izobraževanja, šolstva in vzgoje, ki zmeraj bolj terjajo prehod iz ustaljenih, tradicionalnih kalupov v nove oblike, kot jih pripravljajo ne le moderna tehnologija, ampak predvsem socialistična misel.

Prišel bo dan — in morda je že tu — ko se bodo otroci učili mnogo hitreje in mnogo več v stiku z zunanjim svetom kot pa za obzidjem šole. »Zakaj bi se vrnil v šolo in opustil svojo vzgojo?« se sprašuje mladenič, ki je predčasno opustil študij. Vprašanje je predrzno, vendar pa pravilno zastavljeno: mestno okolje raznaša od energije in od množice raznovrstnih vztrajnih in nezadržljivih informacij.

Novatorji na področju šolstva se muzajo, ko pripovedujejo, kako osnovnošolci svoje odmore preživijo med pogovori o hitrosti, akcijskem radiju in značilnostih poletov najnovejšega nadzvočnega letala, potem pa se vrnejo v razred, da bi »v zvezkih spet narisali še nekaj starih, dobrih vodoravnih črt...«

Šestnajstletni mladostnik, ki obesi šolo na klin, brez dvoma tvega svojo materialno prihodnost, toda zaradi tega ni prav nič manj inteligenten. Pro-

fesor Louis Bright, ki dela pri komisiji za raziskave o vzgoji, nam je postregel z eno najbolj nepričakovanih statistik zadnjih let. Ugotovil je, da imajo v velikih mestih, kjer so statistični vzorci nedvomno realni, mladi, ki so predčasno zapustili šole, večji inteligenčni kvocient od svojih vrstnikov — maturantov.

To je prav gotovo ob mnogih drugih nov alarmni signal, ki se razlega po vzgojnih sistemih vsega sveta. Ta opozorila naznanjajo, da nekaj ne gre več naprej, da večina šol, ne glede na napredek v arhitekturi in pedagogiki, porabi vse več časa in zapravi vse več najrazličnejših energij za to, da bi šolarje pripravila za življenje v svetu, ki ga ni več.

Čeprav živimo v obdobju vzgojnih eksperimentov, so se resnične reforme, ki bi jih logično pričakovali, dejansko dotaknile le neznatne manjšine šol. V času, ko so se tako resne ustanove, kot so banke in zavarovalniške družbe, popolnoma spremenile, ostaja današnji tipični šolski razred tako prostorsko kot pedagoško enak kot tisti izpred tridesetih let in več.

Ta odpor proti spremembam je razumljiv in morda celo neizogiben, zlasti na področju tako kompleksne naloge, kot je vzgoja, ki se neposredno ukvarja s človeškimi bitji. Toda tak položaj ne bo mogel trajati dolgo časa. Narava in zahteve te nove dobe, ki nas preplavlja z elektronsko tehnologijo (to spremembo le težko občutimo, kajti njen obseg se neopazno prilagaja našemu življenju), že sedaj oblikujejo prihodnost vzgoje.

Ko bodo dojenčki, rojeni v tem letu, postali leta 1989 maturantje (če bo matura sploh še obstajala), bodo vzgojne metode, ki jih poznamo danes, morda le še spomin.

Množična vzgoja je plod mehanistične dobe. Ta vzgoja se je razvila z naraščanjem proizvodnih sil, svoj razcvet pa je doživela v trenutku, ko je zahodnjaška civilizacija dosegla višek parcelizacije in specializacije ter se tako izmojstrila v umetnosti vsiljevanja svojih proizvodov množicam.

Osnovni značaj te civilizacije se kaže v ravnanju z materijo, energijo in človeškim življenjem. Vse koristne procese raztelesi v funkcionalne sestavine, tako da jih lahko reproducira v toliko izvodih, kolikor si jih želi. Tako kot kosi litega železa postanejo sestavni deli lokomotive, so postali človeški strokovnjaki sestavni deli velikega socialnega stroja.

V teh razmerah je bila vzgoja sorazmerno preprosta naloga. Najprej je bilo treba ugotoviti potrebe socialnega stroja, potem pa rekrutirati in formirati ljudi, ki bi tem potrebam ustrezali. Dejanska funkcija šole torej ni bila toliko v tem, da bi spodbujala ljudi k odkrivanju in razumevanju, kar bi iz njihovega življenja ustvarilo neprenehno napredovanje. Njena funkcija se je predvsem zožila v iskanje načinov, ki naj bi upočasnili in nadzorovali prav ta proces individualnega zorenja in razvoja.

Vendar sta usposabljanje koristnih profesionalcev in formiranje specializiranih delavcev sestavljali le majhen del vzgojnega sistema. Vsem študentom, brez dvoma bolj tistim, ki so študirali humanistične, kot pa tistim, ki so študirali tehnične vede, so vsiljevali »komplekse znanja« točno določene kakovosti in tipa: slovarje, koncepte, načine, kako se približati svetu na splošno. Univerzitetne in profesionalne publikacije so o tem vodile skrajno tankovestno knjigovodstvo: vsak pojem je bil posebej razporejen na vsakem specializiranem področju.

Specializacija in normiranje sta povzročila mimetizem vseh posameznikov, to pa je seveda spodbudilo ogorčeno tekmovanje. Če se je v tem

svetu posameznik hotel razlikovati od drugih, je imel za to na razpolago eno samo možnost: delati je moral natanko tako kot njegov sosed in tekmeč, samo bolje in hitreje. S tem je tekmovanje dejansko postalo osnovna motivacija, tako množic kot družbe. Postavili pa so tudi okvire: stopnje in diplome vseh vrst, ki so si nadele avreolo prestiža in moči zunaj vsakih sorazmerij z njihovo dejansko vlogo, saj je bila ta v bistvu precej omejena. Produktivske sile so tvarino obdelovale po določenih in normiranih kalupih; po istem sistemu pa je množična vzgoja študente vse bolj obravnavala kot objekte, ki so potrebni oblikovanja. Gledano v celoti, je v bistvu pomenilo »poučevati« »natlačiti« pasivne učence s čim večjim številom informacij.

Klasična predavanja, najbolj razširjen način množične vzgoje, so od študenta zahtevala minimalno sodelovanje. Ta način, eden najneučinkovitejših, kar si jih je človek kadarkoli zamislil, je bil uspešen tedaj, ko je bil razgiban le majhen del sposobnosti v vsakem človeškem bitju. Vsekakor ni bilo nikakršnega jamstva za kakovost človeških proizvodov vzgoje.

To obdobje pa je sedaj že preteklost. Hitreje, kot si mislimo, stopamo v popolnoma drugačno dobo. Specializacija, parcelizacija in normirana kakovost so pojmi, ki bodo prepustili svoj prostor integralnosti in raznovrstnosti, predvsem pa se bo odprla pot dejanskemu delovanju vsega človeka. Že sedaj je mehanizirana proizvodnja delno izpostavljena kontroli elektronskih aparatov, ki so zmožni proizvesti kakršno koli količino različnih objektov iz enakega materiala.

Že danes lahko trdimo, da je večina ameriških avtomobilov v nekem smislu navadnih rutinskih proizvodov, čeprav vemo, da je računalnik, napolnjen s podatki o določenem modelu avtomobila (mehanizem, barva, udobnost, varnost itd.), izdelal že 25 milijonov različnih in dopolnjenih različic. To pa je šele začetek. Ko bo elektronsko kontrolirana proizvodnja dokončno stekla, bo prav tako preprosto in poceni izdelati milijon enako preprostih in cenениh proizvodov, od katerih bo vsak drugačen, kot pa milijon duplikatov. Edine meje, ki jim bosta proizvodnja in potrošnja izpostavljeni, bodo meje človekove domišljije.

Prav tako novi super hitri načini komunikacij na velike razdalje — radio, telefon, televizija — povezujejo ljudi iz vsega sveta v ogromno omrežje električnih kompleksov. Pri tem pa ustvarjajo novo razsežnost pri sodelovanju posameznika v dogajanju in tako trgajo tradicionalne okove, ki so vsilili specializacijo kot mogočo in potrebno.

Ta tehnologija, ki po svoji naravi zbuja nujno potrebo po novem načinu vzgoje, nosi že sama v sebi sredstva za doseg tega namena. Na področju šole jutrišnjega dne je revolucija novih načel v vzgoji sicer bistvena, vendar je v tem trenutku mnogo bolj temeljita in odločilna revolucija, da se spreminjata vlogi učenca in profesorja. Ljudje jutrišnjega dne bodo imeli mnogo manjšo potrebo po sorodnosti nazorov in stališč, kot jo imamo danes. Celo obratno, nagrajevali jih bodo za njihovo raznovrstnost in originalnost. Zaradi tega bo zelo verjetno vsaka preizkušena potreba, dejanska ali namišljena, po normiranem pouku kaj hitro izginila. Že prva sprememba v šolskem sistemu bo tako lahko z enim samim udarcem pretresla in porušila ves vzgojni sistem, vključno s pojmom vseмогоčnega profesorja.

Jutrišnji vzgojitelj se bo zmožen lotiti razburljive naloge, to je ustvarjanja novega šolskega okolja. Študentje bodo svobodno razvijali svoje sposobnosti, kajti njihov študijski prostor ne bo samo učilnica, temveč vse

poslojpe, kompleks poslopij, lahko pa bo (kot bomo to videli pozneje) še mnogo razsežnejši. Tradicionalna dvojnost delo — prosti čas bo izginila v prid vedno bolj priznanega angažmaja študentov. Profesor bo končno postal odgovoren za učinkovitost svojega poučevanja. Za zdaj še razpolaga z zagotovljeno prisotnostjo poslušalcev, z nabito polnimi predavalnicami. Učenci, ki ne cenijo tega spektakla, so vnaprej odpisani kot neuspešni. Nasprotno pa, če bodo učenci svobodno izbirali, kar bodo hoteli, se bosta narava in kakovost tega poskusa, imenovanega šolska vzgoja, popolnoma spremenili. Vzgojitelj bo imel torej dejanski interes, da zbudi in mobilizira pazljivost svojih učencev.

Angažma pomeni mobilizacijo vseh sposobnosti v danem primeru in zahteva stalno izmenjavo aktivnosti med posameznikom in njegovim okoljem. In če želi ustvariti kontinuiteto te izmenjave, mora imeti občutek, da je *treba doseči neki cilj*. Z drugimi besedami, učenec in tisti, ki ga poučuje (ni važno, če je to posameznik, skupina ljudi, knjiga, programiran tečaj, elektronski stroj), morata vzdrževati odnos privlačne in motivirane izmenjave. Če bodo združeni vsi ti pogoji, učenec ne bo več čutil potrebe, da bi se odrekel temu poskusu.

Misel, da bi svobodno kroženje učencev po šolskih prostorih povzročilo kaos, je posledica zastarele koncepcije tistega, kar naj bi bila vzgoja; že danes si z besedo vzgoja mnogo prej predstavljamo *učenje* kot pa *vajeništvo*. Mnogo težav pa še imamo, če se hočemo znebiti tradicionalnega apriorizma: šolska vzgoja = v šolskem razredu. Pri vsem tem pa imamo že sedaj vsakodnevne primere za to, kaj je vzgoja, ki poteka prek svobodnega dialoga z okoljem. Opazujte otroka, kako se uči govoriti, ali še bolje, opazujte petletnega otroka, kako se navaja tujemu jeziku. Ta otrok živi v tuji deželi in se ob neštetih priložnostih neprisiljeno igra z otroki iz soseščine. Videli boste, da se bo brez vsakega navora naučil novega jezika, ne da bi ga pri tem obremenjevali s kakršnimkoli jezikovnimi tečaji. Predstavljajte si, da bi tega otroka posadili v šolski razred, kjer bi lahko zapustil svoj prostor samo ob strogo določenih odmorih. Vsako učno uro bi mu podali samo nekaj besed, besed, ki bi se jih moral naučiti na pamet, preden bi lahko prešel na nove. Pri tem bi mu vsiljevali vaje za boljše izgovarjavo in popravljal njegove »napake«, učili bi ga slovnice, mu dajali kopico domačih nalog, ga mučili s kontrolnimi nalogami in mu pri vsem tem, kar je še najslabše, vbijali v glavo, da je to delo, ne pa zabava. V takih okoliščinah bi se otrok učil tujega jezika s prav takšnim odporom in težavami kot kak mladostnik ali odrasel človek.

Če bi odrasel človek tvegati in se skušal naučiti tujega jezika z intenzivnim igranjem in pogovarjanjem, bi brez dvoma napredoval mnogo hitreje kot v klasičnem šolskem razredu, vendar pa ne bi mogel doseči, da bi se sproščeno vedel kot otrok. Zakaj? Zato, ker so se odrasli navadili, in to odlično navadili, lekcij, ki jih tako popolno daje tradicionalna šola: to so prepovedi, zadrege, klasificiranje, izguba vsake prožnosti, zlasti pa še dobro usidrano prepričanje, da je učenje dolgotrajna in naporna naloga.

V bistvu ustvarja tradicionalna šolska vzgoja neverjetno veliko načinov, kako ljudem zagnusiti vsako človeško aktivnost, pa če je bila ta spočetka še tako privlačna. Če hočete svojemu otroku preprečiti branje stripov (kar bi bilo sicer napačno), boste najbolje uspeli tako, da mu daste vsak teden pismena vprašanja o njihovi vsebini.

Naučiti se tujega jezika pomeni super podjetnost, ob kateri se izkaže prilagoditev drugih šolskih predmetov kot razmeroma lahka naloga.

Že precej pred letom 1989 bodo šolstvu na razpolago vse vrste oprem, ki bodo ustvarile ozračje izmenjave na vseh področjih poučevanja. Programirani pouk npr. zbuja dejansko učenčevo mobilizacijo, kajti spodbuja ga k neki vrsti dialoga, saj mu stalno pušča možnost odgovorov. V boljših razmerah pa programiranje omogoča študentu, da si po svojem lastnem ritmu svobodno prilagaja tehniko in splošna spoznanja, pa naj gre za branje, aritmetiko, geografijo ali kaj drugega.

Toda programirani pouk v sedanji obliki se bo pozneje prav gotovo zdel pust in obrabljen v luči napredka, ki ga bodo dosegla vsa področja. Računalniki bodo sposobni razumeti ustne in pismene odgovore študentov. (Že sedaj razumejo stereotipne odgovore.) Ko bodo ti stroji dobili obliko individualnih pripomočkov (elektronskih »pisalnih miz«), bo dialog študent — vzgojni program postal še bolj intenziven.

Brž ko bodo računalniki pravilno izkoriščani, bomo lahko ugotovili, da zaradi tega narašča različnost individualnih sposobnosti. Svetovna računalniška mreža bo študentom iz vsega sveta v nekaj minutah omogočila kakršnokoli spoznanje. Tako človeškim možganom ne bo treba več igrati vloge »predala« za specifične informacije in razbremenjeni spomin bo dobil drugačne naloge. Če gledamo iz te perspektive, je morda še bolj potrebno čim hitreje razbiti stare mehanizme, kot pa si nadeti nove okove. Te nove elektronske tehnike, ti novi načini, kako približati realno, vse to se bo socialno enako integriralo kot veliki miti pretekle družbe: to bodo popolnoma prilagojeni sistemi, ko bodo njihovi odmevi dosegli različne stopnje zavesti in bodo tako privzeli značilnosti poezije in ljudske pesmi.

Računalniki za šolsko centralizacijo bodo lahko pomagali študentom, da se bodo svobodno razvijali prek ene aktivnosti k drugi, pa če bo ta prehod potekal iz minute v minuto ali iz leta v leto. To bi pomenilo konec vseh administrativnih procedur in posledic, ki iz njih izhajajo: to so strogi programi, točno določeni urniki itd. Ta sprememba bi končno omogočila profesorjem, da bi posvetili vse svoje energije in čas svoji vlogi vzgojiteljev.

Že eksperimentalne šole so brez vsakih računalnikov odkrile, kako nenaravno in celo nekoristno je vsiljevati učencem stroge programe in prostorsko-časovne omejitve.

Televizija bo pomagala študentom raziskovati realnost po dolgem in počez: prav tako dobro bodo lahko opazovali atom kot medzvezdna prostiranja, lahko bodo analizirali svoje možganske valove, ustvarjali umetnine na osnovi svetlobe in zvoka, domači si bodo s starodavnimi in novodobnimi šegami ter običaji itd. In vse to bodo lahko dosegli, ne glede na to, kje bodo.

Televizija bo postala orodje individualnega angažmaja, *recipročne* komunikacije, z drugimi ljudmi ali pa z drugimi družbenimi ali znanstvenimi sistemi. Prav gotovo televizije ne bomo uporabljali za to, da bi prek nje predvajali klasična predavanja ali bi ustvarjali atmosfero tradicionalnega šolskega razreda. To, da se šolska predavanja pogosto pojavijo na šolski televiziji, nam jasno kaže, da se človeštvo kaotično zaganja proti prihodnosti, oči pa ima uperjene v preteklost, ki jo vidi skozi vzvratno zrcalo. Še v sedanjem trenutku vsak nov informacijski kanal samo prežvekuje zastarano gradivo.

V prihodnosti bo študent na tem ogromnem prostoru, ki bo postal njegovo veselje informacij, resnično zaživel kot raziskovalec, iskalec, lovec na stalni preži. Videli bomo, kako se bodo rojevali in ponovno vrednotili novi medčloveški odnosi. Celó zelo majhni otroci bodo kot posamezniki ali v skupinah sami iskali rešitve problemov, s katerimi se doslej tako morda sploh še nismo soočali. Tu moramo seveda jasno razločevati to raziskovalno aktivnost od »metode na način odkritij«, ki jo tako hvalijo in priporočajo nekateri teoretiki. Ta metoda je namreč samo ena možnost več, kako izboljšati zaznave in domišljijo otrok. Namesto da bi vzgojitelji učence plašili in omejevali, bodo v prihodnosti dajali pravo vrednost novim odnosom in izvornim rešitvam.

Ena izmed njihovih prvih nalog bo pozabiti stare prepovedi, ki dušijo resnično izvornost. Ko bo to opravljeno, bo nadaljnja smer vzgojitelskega dela razmeroma preprosta: samo bežen pogled v vzvratno zrcalo, tako da bo ugotovljena potreba, osnovana na priporočilih iz preteklosti. Ves preostali čas pa bodo imeli, z volanom trdno v rokah, oči jasno usmerjene v prostranstvo sedanjosti in prihodnosti in njuna neznana obzorja se bodo razkrivala v novih in novih razsežnostih.

V nekem smislu je današnji študent navaden *proizvod*, dejansko je neke vrste blago, kot vsako drugo: sprejemljiv in zamenljiv. Študent pa, ki si bo sam ustvaril svoje lastno vzgojno okolje, ki se bo oskrbel s svojimi posebnimi pripomočki in bo celo izumljal svoje lastne metode raziskovanja, bo edinstven in nezamenljiv individuum.

Katere bodo motivacije novega študenta? Zaradi različnosti posameznikov in njihovih osebnih kakovosti bo tekmovanje prav gotovo postalo neučinkovito, nesmiselno in celo nemogoče. Nenormirano življenje ne bo več moglo spodbujati teh enostranskih priporočil in pohval, ki so omogočale tekmovanje: in šole se bodo nedvomno zavedale, da je nekoristno in celo nemogoče ohranяти skupinske izpite in vsiljevati diplome kot edino možnost uspeha. Če ne bo nihče *prisiljen*, da se podvrže stereotipnim pravilom, bo študent postal motiviran za izpolnjevanje sam sebe in svoje naloge. Predmet raziskave bo narekoval način metode in stroke. Jutrišnjega študenta lahko primerjamo z igrajočim se otrokom ali pa z ustvarjajočim umetnikom.

Navidez se ob vsem tem odpira nova dilema: zdi se, da bodo z novimi metodami učenja študentje vsebino učnega programa predelali mnogo hitreje in mnogo laže kot kadarkoli doslej. Že sedaj dober programiran tečaj skrči čas, potreben za obdelavo snovi, za tretjino ali celo polovico. Kaj bodo torej študentje delali z vsem tem pridobljenim časom? Ta dilema seveda ni realna, kajti če študentje stalno raziskujejo, jim vsako odkritje odpira nove študijske možnosti. Ni nobenih mejá za razvoj spoznanja.

Dandanes se šele začinjamo zavedati, kako zelo majhen je delček človekovih sposobnosti, ki jih izkoriščamo. Zahodnjaška civilizacija je pri svojem razvoju računala samo na človekove literarne in »razumske« sposobnosti in pri tem grozljivo razdrobljevala globalne človeške izkušnje. To, kar je delala, je šlo v veliko škodo drugih sposobnosti. Pozneje pa je bila na račun drugih štirih čutov človeškega bitja dana prekmerna pomembnost vidu. Taka selekcija je bila gotovo koristna v času »mehaničnega«, toda sedaj hitro izgublja svojo upravičenost. Vzgoja se bo v prihodnosti bolj

ukvarjala z razvijanjem in izboljševanjem občutkov in zaznav kot pa s »trpanjem možganov«; to pa prav gotovo ne bo nobena izguba za »intelekt«.

Mnoge resne študije so poudarile tesno zvezo med telesnim ter čutnim razvojem na eni in intelektualnim napredkom na drugi strani. Novatorji že poučujejo literaturo s pomočjo magnetofonov (kar že samo po sebi zadoštuje za to, da se ustvari zabavno razpoloženje) in vidijo v tem možnost, kako znova zbuditi pazljivost poslušalcev in spet ustvariti ritem pri predavanju. Eksperimentalni instituti že raziskujejo nove metode, da bi z njimi vzgajali določene sposobnosti, ki so bile do sedaj preveč zanemarjene: razvijati svoje občutke, svoja čustva, naučiti se izražati jih, izrabiti svojo domišljijo, ustvarjati. Šola jutrišnjega dne bo raziskala številna področja življenja. V letu 1989 se bodo ljudje vsak dan lotevali problemov, ki jim danes morda še niti imen ne poznamo.

Ali smo si sploh zmožni predstavljati to prihodnost do vseh najmanjših podrobnosti? To je seveda nemogoče, saj se bo prihodnost vedno znova dvigala iz najoddaljenejših širjav obzorja, ki ga prej sploh ne bomo opazili. Vendar pa nam kljub vsemu preučevanje in pripravljane prihodnosti pomaga razumeti sedanost. To sedanost, ki pa se kdaj pa kdaj le odškrne in nam pokaže kakšno bežno vizijo prihodnosti: sedemletne otroke (večinoma pa še mnogo mlajše), kako sedijo za svojimi elektronskimi mizicami in se učijo brati ter pisati, vsak po svojem lastnem ritmu; osemletnike, kako s pomočjo glasbe in tipa dojemajo matematiko in logiko; devetletnike, zbrane v velikem plastičnem šotoru, ki znova ustvarjajo različna obdobja in pri tem *preizkušajo* življenje v kameni dobi ali v vesoljski ladji ali pa, kar je še bolj eksotično, življenje v XIX. stoletju, če navedemo samo nekaj primerov; otroke desetih let, kako se pogovarjajo s petletnimi otroki in pri tem odkrivajo osnovne zakone človeških odnosov (ki so za nas, odrasle, še vedno neznanka), hkrati pa tudi vpliv telesnih aktivnosti na duševno stanje in obratno.

Sedaj je popolnoma jasno, da bo šola (institucija, omejena na eno zgradbo ali kompleks poslopij) lahko ohranila svojo prvotno vlogo samo tedaj, če se bo znala prilagoditi neizogibnim spremembam zunanjega sveta. Če bo postavljena na teh temeljih, bo šolska izkušnja postala tako bogata in privlačna, da bo učenec, ki bo opustil šolanje, samo izjema. Še več, taka šola bo pritegovala vedno več navdušenih privržencev. Vendar pa bo tako zasnovana šola še vedno imela zidove in ti jo bodo, čeprav prosojni, kljub vsemu ločevali od sveta.

Prav tako je jasno, da bo vzgoja prihodnosti nepretrgana, kajti šlo bo bolj za to, da bi »preživeli« življenje, kot pa, da bi se življenja naučili in ga obnovili. V ZDA v tem trenutku izredno študira okrog trideset milijonov odraslih, to število pa stalno narašča.

Že sedaj univerza — utrdba razpada in se tako vedno bolj odpira skupnosti. Zelo možno je celo, da bodo kdaj pozneje njene aktivnosti neposredno oblikovale vsakega državljana. Predstavljajmo si univerzo, ki ljudem ponuja celo lestvico različnih možnosti sodelovanja, — vse do navadnih naročil pri »servisu za informacije, ki jih bo vsak prejemal pri sebi doma prek elektronskega omrežja.

Čeprav si novinarji in univerzitetni rektorji s tem niso na tekočem, prihajajo najpomembnejše informacije današnjega časa prav iz raziskovalnih centrov in visokih šol. To so znanstvena odkritja, nove delovne metode,

doslej neznan način čutnega dojetja, ponovno vzpostavljanje odnosov med posamezniki, novo razumevanje resnične vrednosti socialnega angažmaja itd.

Svetovno komunikacijsko omrežje se bo razširilo in izboljšalo. Vpeljalo bo nove *feedbacke* (to je zavest o dejanskem učinku, ki ga napraviš na drugega človeka) in iz komunikacije namesto dosedanjega monologa ustvarilo dialog. To novo omrežje bo porušilo starodavni zid, ki ločuje šolo od vsakodnevnega življenja. Resnično bo doseglo vse ljudi ne glede na to, kje živijo. Ko bo vse to postalo resničnost, se bomo šele zavedeli, da je resničen prostor našega študija svet sam, cel planet. »Šola-izoliranost« bo postala »šola-odprtost«, ali še bolje, »šola-planet«.

Nekega dne bomo vse svoje življenje preživel v šoli; nekega dne bomo vse svoje življenje preživel v stiku s svetom, ne da bi nas od njega karkoli ločevalo. Tega dne bo beseda *učiti se* postala sinonim za *učenje iz ljubezni do napredovanja*, do izboljšanja samega sebe; tega dne učenje ne bo več pomenilo oblikovanja in zadrževanja ljudi na pol poti njihovih razvojnih zmožnosti. Nasprotno, učenje bo pomenilo odprtost k bistvu in polnosti obstoja samega.

Prev. J. Zlobec